

KŘEŠŤANSTVÍ VE VEŘEJNÉM PROSTORU. PŘÍSTUP CÍRKVE ČESKOSLOVENSKÉ (HUSITSKÉ) V LETECH 1920-1940

ONDŘEJ KADLEC

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
HUSSITE THEOLOGICAL FACULTY OF CHARLES UNIVERSITY

CHRISTIANITY IN THE PUBLIC SPHERE. THE APPROACH OF THE CZECHOSLOVAK (HUSSITE) CHURCH
IN THE YEARS 1920-1940

Abstract: From its inception, the Czechoslovak Hussite Church took an interest in public affairs in Europe and the emerging ecumenical movement. It maintained close contacts with a union for the promotion of international friendship through churches. Its representatives, especially Prof. František Kovář, future professor František M. Hník, and Prof. A. Spisar, participated in a number of conferences organized by this community. From the very beginning, it closely followed the Life and Work movement, which after World War II became part of the World Council of Churches. Kovář, Hník, and Spisar responded to the global economic crisis, the suppression of religious freedom in the Soviet Union, and the advance of German fascism. The issues of democracy, war and peace, and a Christian solution to the crisis came increasingly to the fore. As a theologian and sociologist, Hník devoted himself to the formation of a new economic order which encountered problems and misunderstanding in the churches. Contrary to pacifist tendencies, Hník believed that Christians were entitled to participate in a defensive war fought to preserve civil liberties, human dignity, and the legal order. In the spirit of T. G. Masaryk, he considered this to be humanitarian pacifism. The studies analyzed by the authors demonstrate their high level of expertise and, at the same time, testify to their firm roots in the Czechoslovak Church.

Keywords: Christianity and social change; secularization; world economic order; democracy; the Life and Work movement; religious freedom in totalitarian regimes; respect for religious differences; the church and nationalism

THEOLOGICAL REVIEW, Vol. 95, 2024, No. 1 - 2, Number of Article 2, p. 19 – 33.

DOI: 10.14712/12117617.95.1-2.2

Církev československá se od svého počátku snažila vyrovnat nejen s teologickými otázkami, ale i s otázkami, které jsou spojeny se vztahem církve ke společnosti, k jejím sociálním a politickým problémům. Vstoupila do života v době, kdy se začalo formovat moderní ekumenické hnutí. Nadšení, které se objevilo po konci první světové války se odráží také ve veřejném působení této církve. Jak ukázala následující doba, toto nadšení se začalo ve 30. letech postupně vytrácet. Dva totalitní systémy byly na vzestupu. Komunismus a fašismus.

Ve dvacátých letech nebylo vše ještě zcela jasné. Po první světové válce vznikl Svaz pro pěstování mezinárodního přátelství prostřednictvím církví, kam patřilo veliké množství protestantských církví z Evropy a Ameriky. ČČS se od počátku zajímala o iniciativy, které tento svaz vyvíjel. V roce 1928 uspořádal Svaz mírový kongres církví, kterého se účastnilo 500 delegátů, mezi nimiž byli významné osobnosti ze čtyřiceti zemí. Na tomto kongresu bylo konstatováno, že církve se mají zasazovat za mír, odzbrojení a přátelství mezi národy. Současně konstatoval, že při řešení veřejných otázek vyvstává pro církve velké nebezpečí, ale současně, že církve mohou na tomto poli vykonat velmi mnoho. Samozřejmě představitelé církví si byli vědomi, že pro různé lokální křesťanské komunity mohou nastat velmi nepříjemné komplikace. Církve se však nesmí těmto problémům vyhýbat. K dobovému narativu patřilo, že všechny problémy mají být řešeny z hlediska Božího království. Realizovaná eschatologie v sobě ovšem skrývala velké nebezpečí, že církve se budou věnovat více otázkám temporálním, než legitimně teologickým. Církev československé bylo toto téma velmi blízké¹. Velkými zastánci ideje pěstování mezinárodního přátelství prostřednictvím církví byli američtí kvakeři. Kvakeři zdůrazňovali, že je třeba neustále vyzývat k odzbrojení. Dobře si uvědomovali, že dalším zbrojením by přicházela velká hospodářská i duchovní břemena. Trvali na tom, aby myšlenka o jednotě lidstva zapustila hluboké kořeny a aby se lidé nechali proniknout Božím duchem. „*Jako společnost, následující Krista obracíme se na všechny lidi s výzvou aby působili k tomu, aby se rozšířil duch, jenž odstraní všechny možnosti války... Chtějí duchovní zkusit mít vliv na své obce, redaktoři na své čtenáře, voliči na své zástupce v parlamentech, každý na svého souseda?*“² Svaz měl mimo jiné také americkou a britskou sekci. Koncem roku 1928 tyto sekce v New Yorku a v Londýně také zasedaly. Na americkém zasedání bylo opatrně vysloveno, že mír je stále neurčitou nadějí. Tato sekce také konstatovala, že armády nebyly dosud zmenšeny, takže je třeba v mezinárodním soužití nového ducha, který v budoucnosti posílí naději a učiní válku nemožnou. Sekce naléhavě vyzývala církve a jednotlivce aby se angažovali za mír a odzbrojení. Britská sekce zdůraznila, že je důležitá výchova k míru. Britové správně konstatovali, že otázka odzbrojení má mravní i politickou stránku. Evropští i američtí politikové se opájeli ještě stále myšlenkou nového mírového světa. Byli to většinou křesťané, kteří to mysleli velmi dobře.

Realita však začala být jiná. Britský ministerský předseda Baldwin na baptistickém shromáždění v roce 1929 řekl: „*Vy máte jít od země do země, od*

---

¹ O kongresu informoval pod šifrou K. František Kovář v Náboženské revui ČČS, roč.1, 1929, str. 79-84, rubrika Církve a veřejné otázky.

² Tamtéž, str. 80.

*obce k obci. Je dnes ve vaší moci získat srdce lidí pro myšlenku míru.... Státníci mohou udělat mnoho, ale přece ne všechno. Jsou do jisté míry závislí na vůli národa, který zastupují. Zde musí nastoupit vaše práce.”*³ Byla snaha dokázat, že demokracie, o kterou se politikové v Evropě i Americe snaží, je demokracií opravdovou. Protestantské církve anglosaského světa byly hodně optimistické. Tento optimismus však nesdílely některé církve v zemích, které ve válečném konfliktu první světové války stály na poražené straně. Německá luterská církev optimismus nesdílela. Německá výmarská republika byla formálně demokratickým státem, avšak tento stát nesl těžce břemeno, které na něho bylo uvaleno. Luterský kazatel Vogel v Postupimi vystihl problémy, které v blízké budoucnosti se měly ukázat jako klíčové. „*Můžeme vzpomínat německého národa jen v nejhlubší bolesti, toho národa, který je navenek zotročen a zadlužen a který vnitřně v této době se zotročuje a zbavuje duše, a který – to je nejsmutnější otrokem býti chce.*“⁴ Mnozí evangeličtí duchovní v Německu stranili císaři Vilémovi, který žil v té době již v holandském exilu. Pozdější významná osobnost německé luterské církve, biskup doktor Dibelius si byl také vědom nastávajících problémů: „*.... část někdejších vojáků z fronty se vášnivě přiznává k novému státu a druhá část s toužou vášnivostí jej nenávidí. A mezi oběma těmito frontami, jež proti sobě stojí v smrtelné nenávisti, vyrůstá mladé mužstvo, které nemůže nic vědět o zkušenostech válečných, ale nyní je od obou těchto front reklamováno... Týž stav je v církvi. Pastoři i kazatelé tam i zde; mezi tím uprostřed obec, mládež, kteří nevědí, co z toho mají držet.*“⁵

Zajímavá byla činnost německé sekce Svazu, která konala konferenci pro východní Evropu v Královci, za účasti zástupců z Německa, Polska, Litvy, Lotyšska a svobodného města Gdaňska. Otázky zde řešené byly nanejvýš aktuální: jak se dá duchovní péče mezi národnostmi spojit s hranicemi zemí? Jaké je postavení německých evangelických menšin v Polsku? Co by mohly církve udělat pro zlepšení vztahů mezi Litvou a Polskem? Tato sekce také jasně vyjádřila, že konference, na níž se projednávají sporné otázky mezi národy a církvemi mají být nástrojem míru. Z projevů německých církevních představitelů ovšem jednoznačně vyplývá, že v německých církvích nejsou politické pořádky té doby přijímány s velkým nadšením. Z církve československé velmi bedlivě pozoroval tyto procesy profesor František Kovář, který je také na stránkách Náboženské revue velmi bystře komentoval. Je více než přirozené, že Kovář sledoval také alternativní katolicismus (starokatolíky) i politické pohyby, které se děly uvnitř římskokatolické církve. Kovář si všiml i pastýřského listu švýcarského starokatolického biskupa Kuriyho

³ Tamtéž

⁴ Tamtéž, str. 81

⁵ Tamtéž

z Bernu, který byl vydán v postní době 1929. Küriy byl toho názoru, že ve stycích národů musí platit stejné morální zákony, jako v osobním životě. „Svět hledá mír světskými prostředky. Svaz národů, smlouvy, odzbrojení jsou světské prostředky, jež nemohou být ztotožněny s věcí Kristovou. Církev se nemůže zakládat ani na politickém, ani na hospodářském, ani na sociálním nebo pacifistickém programu.... Církví je dán vysoký úkol hlásat bratrskou lásku v rodině národů. Bude-i tato zvěst proudit světem, pak se objeví v jejím světle vše, co jí odporuje jako hřích; pak se objeví dvojí morálka, nezachovávaní smluvních povinností, válka sama, jako hřích proti Bohu a jeho království; podporování mírového řádu pak na něm se pracuje přes jeho slabiny a nedokonalosti, jako svatá povinnost.“⁶ S velkým pochopením Kovář sledoval i prohlášení německé katolické biskupské konference v otázkách míru a založení Mírového svazu německých katolíků (Mnichov 1928).

Kovářovi neunikly i společenské aktivity ve Francii. Všimnul si lokální konference Svazu, která se konala v Lyonu a která měla velmi aktuální program. Rozebírala se zde otázka třídního boje. Kovář uvádí názvy přednášek a diskuzí: 1) Třídní boj, jeho vznik, vývoj a ráz, dnešní stav 2) Dělník, jeho psychologický a duchovní význam 3) Třídní boj a křesťanské svědomí, negativní a pozitivní prvky 4) Pokus hospodářských řešení: vlastnictví, země, mzdy, produkce 5) Rozhodující moc duchovní a křesťanské řešení. Ve Francii hrála sociální otázka velmi důležitou úlohu, zejména proto, že zde bylo silné socialistické hnutí a projevovalo se i dědictví francouzské revoluce s radikálním ateismem.

Souhrnně se dá říci, že církve vykonaly velmi mnoho. Dokonce se v jednotlivých projevech i ukazovalo, že jsou schopny predikovat problémy, které se později se vší naléhavostí projeví. S obzvláštním důrazem sledoval František Kovář události v německých církvích. Vždy se však snažil vidět německé problémy v celosvětovém kontextu. Byl si dobře vědom, že ekumenická spolupráce může v budoucnu velmi mnoho znamenat. Obecně se dá také říct, že jako objektivní pozorovatel si byl vědom, že světový řád nastolený po první světové válce začne zakoušet těžké zkoušky. Kovář také sledoval svobodu tisku a přístup křesťanského tisku k řešení politických a sociálních otázek. Velmi objektivní je jeho zpráva o Mezinárodní křesťanské tiskové konferenci, jejíž zasedání se konalo v roce 1929 v Basileji. Na ní byli vydavatelé a redaktoři křesťanských časopisů z Belgie, Francie, Holandska, Itálie, Jugoslávie, Rakouska a Švýcarska. Kováře zaujalo, že konference se obrátila k teologickým fakultám s prosbou o spolupráci na vypracování evangelického kulturního programu a propracování etiky, která by brala ohled na potíže moderního života. Konference vyzývala aby tiskové orgány byly lépe přizpůsobeny potřebám přítomnosti. Kováře zaujala myšlenka spolupráce křesťanského tisku

---

⁶ Tamtéž, str. 82.

zúčastněných církví a výměna mezicírkevního zpravodajství. Kovář sledoval i další iniciativy v oblasti tisku v následujících letech.

Vzhledem ke svému životnímu příběhu se Kovář zajímal také o pravoslaví.⁷ Ve druhém ročníku Náboženské revue informuje o vystoupení sofijského pravoslavného metropolity Stefana, který se vyjadřoval ke konfliktům mezi Srby a Bulhary. K podstatě národnostnímu rozporu se metropolita Stefan vyjadřuje velmi smířlivě a vyzývá k obecné konferenci balkánských církví. Tato konference by měla vést k obnovení důvěry mezi Srby a Bulhary a přimět srbskou vládu aby dala ve své zemi bulharské menšině kulturní a politická práva. Předmětem sporu byly také konflikty mezi Bulhary a Makedonci, neboť Makedonci vystupovali proti bulharské legitimitě. Profesor Kovář se poté na určitou dobu Náboženské revue odmlčel, neboť do roku 1935 působil mimo církev.

Ke společenským otázkám se na stránkách Náboženské revue vyjádřil v roce 1935 v obsáhlém článku také Alois Spisar. Zabýval se základy demokracie a křesťanským přístupem. Dochází k závěru, že „*Veškerý vývoj společnosti lidské děje se bojem o vyrovnání práv autority společenské a práv, čili důstojnosti osobnosti jednotlivcovy. Autorita musí dbát práv osobnosti lidské, nemá-li vývoj společnosti ocitnout se za zcestí, má-li být vůbec možný. A osobnost lidskou a její práva uchrání jen Bůh jako pramen, původce, dárce vší autority. Bůh chrání důstojnost osobnosti lidské v každém člověku – i v tom nejposlednějším, nejopovorženějším, ano i nejhříšnějším, a chrání proti kterékolivěk moci, státní i církevní.*“⁸ (revue 35, str. 13) Spisar se domníval, že společenská moc nesmí dusit svobodu, ale svobodu má umožňovat a k ní vychovávat. V duchu své teologie Spisar tvrdí, že veškerá lidská moc a všechno lidské právo má svůj důvod v nanejvýš svatém, moudrém a dobrotivém Bohu.

Od nástupu fašismu v Německu (leden 1933) je velká pozornost československých teologů věnována německému křesťanství a vůbec obecné náboženské situaci v Německu. Profesor Kovář se v roce 1935 v hutném přehledu zabývá situací Židů. Situace židovské komunity se totiž po vydání Norimberských zákonů v roce 1935 značně zhoršila. Kovář stroze uvádí, že úsilí o asimilaci Židů v Německu bylo zákony z roku 1935 vyhlazeno a zastaveno a že se jedná o návrat do středověkého myšlení. V celku jasně Kovář tvrdí, že v rasovém učení není místo pro Ježíše, pro učení o rovnosti všech lidí, o lidské vzájemnosti, o lásce a úctě k bližnímu. Správně také říká, že veškeré humanitní učení je rasistickou politikou a filosofií vyvraceno, potíráno, zesměšňováno a hanobeno. Správně také uvádí, že někteří filosofové a politikové mluví o vystěhování nenordických národů

⁷ NR ČČS, roč. 2, 1930, atr. 81. Jde opět o rubriku Církev a veřejné otázky.

⁸ Alois Spisar, Odkud moc ve společnosti?, in: Náboženská revue ČČS, roč. 7., 1935, str.13.

z Evropy. „Chtěli by je vystěhovat do nehostinných a nezdravých končin, kde zuří žlutá zimnice, do prostředí, kde není lékařské a zdravotní pomoci, nechali by mrtvé a slepé přírodě za úkol aby nordická rasa, stoupenci dnešních řádů v Německu nemuseli si mazat ruce nečistou krví.“⁹ Hodnocení je jasné, podle Kováře jde o konec německé filosofie a politiky. K německé otázce se potom Kovář i ostatní autoři na stránkách Náboženské revue ještě do zániku svobody tisku v roce 1939 mnohokrát vrátí.

Zajímavé je, že Kovář bedlivě sledoval prostřednictvím zpráv, které do civilizovaného světa pronikly, i situaci v komunistickém Rusku. Přímé zprávy nemá, ale uvádí to, co bylo v evropských odborných časopisech. V podstatě se jedná o pronikání komunistické propagandy, která nebyla zatím v Evropě odhalena. Uvádí, že v Rusku pokračuje demokratizace veřejného života a tím údajně i sblížení se Západem a ke změně ideologie. To ovšem pravda nebyla, neboť právě v Rusku v roce 1935 začíná obrovská vlna represí. Jako svůj pramen uvádí německého profesora Lieba. Podle těchto zpráv prý byly odstraněny všechny zákony, které označovaly duchovní za občany druhého stupně. Ve smyslu sovětské propagandy bylo uvedeno, že v návrhu Sovětské ústavy nejsou žádné články, které by omezovaly výkon náboženských vyznání. Kovář je v hodnocení opatrný. Podle něho budoucnost ukáže, jak daleko bude slibovaná svoboda tisku rozšířena na náboženskou oblast, například na tisk Bible. Kovář si všímá dalšího propagandistického sovětského tahu. Prý zdravý rodinný život je vlastním základem života společnosti. Zdůrazňuje se péče o matku a dítě atd. Je zjevné, že tyto kroky sovětské propagandy měly vést k tomu aby civilizovaná Evropa zrevidovala svůj poměr k Sovětskému svazu. Těmto názorům Kovář nepodléhá. O všech událostech informuje naprosto korektně¹⁰. I k této problematice se později na stránkách Náboženské revue vrátí.

V polovině třicátých let vstupuje do myšlení československé církve výrazná osobnost František Maria Hník (1905 – 1962).¹¹ Hník byl nejen teolog, ale také výrazný sociolog. Do církve československé vstoupil v roce 1927. Po doktorátu na Masarykově univerzitě v Brně z oboru sociologie studoval na Meadwille Theological School v Chicagu a na britských univerzitách v Oxfordu, Londýně a Birminghamu. Hník se zabýval výrazně společenskými a ekumenickými otázkami. Byl si vědom, že třicátá léta jsou zlomová jak v politické, tak v ekumenické oblasti. Ve své programové stati (Křesťanství ve věku společenské změny) dobře reflektoval pohyb, který nastal. Podle něho organizace společnosti postrádá bezpečné opory.

---

⁹ Rubrika Kulturní hlídka – Židé v Německu, NR ČČS, roč. 7, 1935, str. 237.

¹⁰ K protináboženské činnosti v Sovětském Rusku, podepsáno F.K., in: NR ČČS, roč. 11, 1939, str. 190.

¹¹ Heslo František M. Hník, in: Slovník českých filozofů, MU Brno 1998, str. 181.

Západoevropská kulturní oblast prožívá otřes. Uvědomuje si, že „*Všechny základní společenské útvary procházejí dnes procesem změny. Ať se jedná o rodinu, nebo o stát, nebo o instituce jež prostředkují mezinárodní součinnost ... celý civilizovaný svět vede diskuzi o funkci mravních a právních příkazů, jež ještě před světovou válkou nepochybně zavazovaly jednotlivce i společnost*“¹² Uvědomuje si velmi dobře dva faktory. Jednak změny v oblasti hospodářské a jednak postupující sekularizaci. Velmi bystře postihl, že církve jsou sice považovány „za strážkyně všelidské solidarity“, ale na druhé straně těžko mohou zasahovat do toho, co utváří politickou kulturu tehdejší společnosti. Hník bezpečně rozpoznal, že duchovní autorita křesťanského náboženství je otřesena. Podle něho proces společenské změny zasahuje všechny obory lidské činnosti. Křesťanské náboženství reaguje citelně, avšak nikoliv dostatečně důrazně. „*V katolicismu, v protestantismu i v humanitním křesťanství se uznává potřeba sociální etiky, která by byla duchovně podnětná a přispěla k sjednocení lidstva ve smyslu Evangelia. Čeká se od ní, že zaujme z hlediska křesťanských zásad stanovisko k sociálnímu problému v celé jeho šíři.*“¹³ Hník se pokouší o charakteristiku sociální změny, o definici toho, jak se světle křesťanské teologie jeví podstata sociálního problému a jaký by mohl být skutečný přínos křesťanství. V té době Hník považuje marxistickou sociologii za zjednodušování sociálních skutečností. A v tomto modelu nevidí řešení.

Hník zcela jasně viděl, jak stoupala nedůvěra k hodnocením, která byla opřena o metafyzickou základnu. „*Sociální změna postupuje v přítomnosti mnohem rychleji, než postupovala v kulturních obdobích předcházejících. Kulturní sociologové přicházejí k závěru, že hybnou silou společenských proměn je hromadění vynálezů. K pochopení měnící se struktury společenské organizace je třeba porozumět tomu, jak se kádr dosavadních kulturních prvků přestavuje v nový útvar vynálezů.*“¹⁴ Dostává se k tématu, který bude později nazván udržitelným rozvojem. Ze sociologických výzkumů si je vědom, že existuje vztah mezi rostoucím počtem vynálezů na jedné straně a procesem kulturní změny na straně druhé. Podle něho menší počet původních objevů zrychluje výrazněji společenské změny. Tento proces sociální změny je nejožehavějším problémem. Vynálezy hmotné oblasti pokračují rychleji, než si na ně mohou jednotlivé generace zvyknout. Hník vidí, že myšlenkové oblasti nepůsobí koordinovaně a v důsledku toho je zabráněno vědě, umění, filosofii a náboženství aby vytvářely jednotnou duchovní kulturu. „*Nesdílíme sice s marxistickou sociologií její poučku, že celý společenský proces je jednoznačně podmíněn činiteli hospodářské výroby. Nemůžeme však popřít,*

¹² F.M.Hník, Křesťanství ve věku společenské změny, in: NR ČČS roč. 9, 1937, str. 26.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž, str. 27-28.

že za dnešního stavu má hmotná civilizace větší vliv na duchovní kulturu, než aby tomu bylo naopak.“¹⁵ Hník je přesvědčen, že křesťanství se nemusí dostat do konfliktu s civilizací. Církev jsou podle něho kolektivní orgány křesťanského smýšlení. Musí však vzít na vědomí, že výroba hospodářských statků je součástí společenského zřízení. Tato síla je důležitá „*Démonickou silou se stává teprve tehdy, kdy je vyřazena z mravní kontroly křesťanského náboženství. Křesťanství nemá důvodu k tomu, aby zatracovalo racionální pracovní metodu, umožněnou moderními vynálezy v oboru průmyslové výroby.*“¹⁶ Křesťanství musí vysvětlit, k jakým cílům se hospodaří. Autor si klade otázku, zda křesťanství má v sobě dostatek síly k zdůraznění etiky. Musí dokázat, že sociální otázka není otázkou jedné společenské vrstvy. „*Křesťanské etice se může podařit, aby překonala duchem evangelia ducha tíže. Může přitom osvětlit pokud má individualismus v oblasti hospodářské výroby dosud své oprávnění. Může působit k tomu aby jednotlivci pojímali svůj pracovní úděl ve světě za povolání k Božímu dílu. Tím se již zasazuje o tvoření mravně únosného postoje věřícího člověka vůči Bohu i vůči bratrskému společenství bližních.*“¹⁷ Hník dobře také ví o rozporu, který plyne z nerovného rozdělování bohatství. Vidí i konflikt, který je mezi sociálními radikály (SSSR) a těmi, kdo se snaží zastávat staré politické a hospodářské pořádky (zde uvádí pokus o vojenskou diktaturu ve Španělsku).

Jako teolog je Hník přesvědčen, že společenský život v přítomnosti poskytuje křesťanské etice bohatý materiál k další myšlenkové tvorbě. Stále znovu v jeho teorii vystupuje teze, že se nacházíme na přelomu dvou dějinných epoch. Skoro geniálně vidí, že Evropa poskytuje typický doklad nemoci západoevropské kultury. První světová válka nevykořenila v ní přežitky monarchického imperialismu a sobeckého šovinismu. Hník si velmi vážil Tomáše Garrigua Masaryka a jeho koncepce Nové Evropy, ale současně si uvědomoval, že tato koncepce se stále nemůže opřít o pevné instituce mezinárodního právního pořádku. Když čteme Hníkův text, vidíme, že rozhodně nepodléhal optimistickému názoru o tehdejší Společnosti národů. Viděl jasně, že duchovní jednota Evropy je rozvrácena. A že tendence ke společenské soudržnosti jsou potírány asociálními jevy. Přímou vyzývá k tomu aby křesťanské náboženství zkoumalo tuto ideologickou rozpolcenost: „*Křesťanští sociální teoretikové ... zvláště vytýkají, že se soudobá společnost odpoutala od stvořitelských řádů. Teologický rozbor přítomné duchovní situace se shoduje s rozpoznáním sociologovým, že současné krize hospodářská je*

---

¹⁵ Tamtéž, str. 90

¹⁶ Tamtéž, str. 91.

¹⁷ Tamtéž.

*spolupodmíněna krizí myšlenkovou, že souvisí s rozkladem mravních norem.*¹⁸ Hník vidí, že všechny společenské vrstvy se odklánějí od náboženského života. Je si také dobře vědom, že křesťanskému mysliteli nestačí aby odvozoval společenské konflikty jednoznačně z rychlého střídání po sobě následujících vynálezových sérií. Teologicky tento autor reflektuje, že křesťanství se vyvíjelo jako univerzální. Nyní tuto pozici ztrácí. Bystře také ví, že křesťanské církve se musí poučit z toho, že není žádoucí aby se ztotožňovaly s nějakým společenským řádem. „*Křesťanství vždy přistupovalo k reformně světa s jistou výzbrojí bohosloveckých pouček. Bez nich by se vystavovalo i v naší době nebezpečí, že se stane jen rezonanční deskou protichůdných dobových nálad. Jeho poselství by neobstálo bez pevné myšlenkové struktury; bylo by znásilňováno, jednou nátlakem ideologie fašistické, podruhé nátlakem ideologie komunistické, případně jinými mocenskými vlivy bez zřetelného ideologického podkladu.*“ (NR37, str 160) Hník nezapomíná tedy na to, že křesťanská etika není myslitelná bez pozadí víry. Ta víra podle něho vychází z poznatku, že „*Člověk stál přes svou slabost a malátnost Bohu stvořiteli za to, aby se k němu přiblížil jako Vykupitel, a aby jej uvedl jako posvětitel do království své věčné slávy.*“¹⁹

Hník ovšem nepodlehli ani lacinému liberálnímu křesťanství. Křesťanská sociální etika, aby získala duchovní autoritu, se musí orientovat biblicky. Dobře ví, že ve světle Bible se stává patrným, proč křesťanství nesmí uzavírat kompromisy s démonickými silami světa. Autor neopouští model, že křesťanství je náboženství absolutní pravdy. Křesťan se musí proto utkat se všemi protináboženskými silami, které brání tomu aby světem vládlo království Boží lásky, spravedlnosti a milosrdenství. Ví o tom, že nemůže být náboženství bez Boha. A že dynamickou víru v Ježíšovo evangelium nelze nahradit snůškou pouček, které jsou převzaty ze světského prostředí. Mravní zásady křesťanství podle Hníka pocházejí z transcendentna, ale jsou určeny pro tento svět. Křesťanství má dopomoci k tomu aby lidstvo zůstalo věrné výsostné ceně lidské duše. Uvědomuje si ovšem, že křesťanské církve se nedostatečně staraly o sociální osud obyvatelstva. „*Křesťanský etos poskytuje modernímu společenskému životu cíl, který je povznesen nad shon dobových konfliktů. V proudu společenských změn znamená křesťanský ideál ... pro jednotlivce i pro společnost bezpečný kompas, s magnetkou mířící k věčnosti i k časnosti.*“²⁰

Eschatologický výhled Hníkův je jasný. A plný naděje. Je přesvědčen, že křesťanský etos se může znovu stát rozhodující silou ve světových dějinách. Tento

¹⁸ Tamtéž, str. 94.

¹⁹ Tamtéž, str. 161.

²⁰ Tamtéž, str. 221.

etos je signálem k obnově všech věcí v Kristu. Čeká jasné stanovení mravních zásad, podle nichž se bude společenský řád spravovat. Tento sociální program by se měl stát programem náplně životního díla věřících jednotlivých církví. Autor touží po jednotném poselství křesťanské sociální teologie. Ví, že je třeba nově vyjádřit, co znamená idea Božího království pro politický, sociální a hospodářský život. Jednu z nadějí vidí ve vzniku hnutí Život a dílo v Ženevě, které se později stalo skutečně součástí budoucí Světové rady církví. Sociální teologie nemá být akademická. Její myšlenky mají být naplněny skutkem „*Prostřednictvím lepšího poznání, rozumnější víry a činorodých rozhodnutí má v nás růst Ježíš Kristus, jehož dílu v člověčenstvu chceme sloužit. Toho můžeme dosáhnout obětí svého života pro Pravdu boží a blaho svých bližních po příkladu Ježíšově.*“²¹ Pronikavý autor si je také vědom, že nejde o jen povrchové léčení společenských chorob. Ví, že nedokonalý sociální řád musí být přestavěn. Že všichni mají dostat příležitost k uskutečňování Božích cílů. „*Úkolům, jež s sebou nese převratná doba společenského přerodu, nemůže se vyhnout ani Československá církev. Její členové patří z větší části k vrstvám sociálně potřebným. Ty plným právem očekávají od církve, že je povede k sociální spáse. Církev československá stojí před úkolem, aby vyslovila svou nauku o společenském řádě ve shodě s duchovním obrazem Ježíšovým a s mravně nejlepší tradicí křesťanské minulosti i přítomnosti.*“²²

Hnutí Život a dílo věnoval pravidelně svou pozornost také František Kovář. Bedlivě sledoval zhoršující se situaci v Evropě a marné snahy církví aby bylo zabráněno nejhoršímu. Z dokumentů tohoto hnutí abstrahuje úkoly, které před církvemi stojí. Ty úkoly vidí hlavně tři: Zaprvé Musí být učiněn pokus uvést službu církve bezprostředněji do vztahu se zvláštními úkoly života společnosti. Stejně jako Hník zdůrazňoval Kovář mravní akcent „*Pro jednotlivého křesťana je v dnešním zmateném světě s jeho rychle se měnící tvářností neobyčejně těžké poznat, čeho křesťanská poslušnost v jednotlivém případě žádá. ... Bez podpory je mu nemožno se v obtížích vyznat, a nenalezne-li žádné podpory, není divu, ztratí-li odvalu a spokojí-li se běžnými hospodářskými měřítky a zvyklostmi. ... Názor, který by rád uložil jednotlivé osobnosti celé břímě odpovědnosti za poznání Boží vůle v každé konkrétní situaci, je sice heroický, ale odporuje skutečnosti. Jednotlivý křesťan potřebuje vedení a podpory ze strany křesťanské obce.*“²³ Kovář si byl vědom, že církve mohou selhat a snaží se tomu všemi způsoby zabránit. Jak ukázal pozdější vývoj, bohužel marně. Za třetí pokládá za důležité vytváření malých skupin křesťanů ke vzájemné pomoci v křesťanském svědectví a v křesťanském jednání. Dobře ví,

²¹ Tamtéž, str. 222.

²² Tamtéž, str. 223

²³ Církev ve společnosti, podepsáno šifrou F.K.,in: NR CČS, roč.9, Str. 238.

že žádná křesťanská obec se nemůže zříkat odpovědnosti za své bezprostřední sousedství. To se krátce osvědčilo záhy v tzv. Vyznavačské církvi v Německu. Podle Kováře tvoření takových buněk odpovídá zcela duchu křesťanství. Tvrdí, že „*Skutečně lepším je jen řád, který je nesen silnějším citem odpovědnosti lidí k sobě navzájem a tato odpovědnost roste jen cvikem a musí být učena a cvičena v menších kruzích působnosti, než může být účinná v širších oblastech.*“²⁴(N Za tyto kruhy považuje rodinu, místní správu, spolky a sociální skupiny.

Z tohoto hlediska sleduje potom Kovář církve v Německé říši. Snaží se o velmi negativních jevech informovat zcela objektivně. Vyjadřuje se například k silicimu antisemitismu. Českého čtenáře informuje o jednotlivých prohlášeních německých zemských církví v této otázce. Antisemitská opatření Durynské evangelické církve pouze cituje, neboť příslušné číslo Revue vyšlo již po okupaci Československé republiky v roce 1939. Strohé informace ovšem umožňují udělat si vlastní názor. Kovář například uvádí, že v Anhaltu vláda nařídila, že se při vyučování nesmí probírat Starý Zákon. Ani apoštol Pavel. Durynská církev oznámila teologické fakultě v Jeně, že neklade žádné důrazy na znalost hebrejštiny. Fakulta místo toho zavedla zkoušky z obecných dějin náboženství.

Vedle Německa Kovář opatrně informuje o církevně – politické situaci v Polsku. Samozřejmě i tyto informace už podléhaly cenzuře. Přesto zajímavé je Kovářovo tvrzení o polském katolicismu: „*Při zdůrazňování křesťanské a katolické povahy Polského státu podivně působí zprávy, že v Polsku rozvíjejí činnost již tři skupiny, které hlásají ve smyslu nacionalismu návrat k staroslovanským náboženským názorům a kultovním obyčejům. Jedna z těchto skupin, Zadruga, vydává měsíčník a uspořádá koncem prosince slavení Vánoc po staroslovansku, se starodávnými tanci a jinými obyčejí.*“²⁵.

Neobyčejně bystré jsou i Kovářovy poznámky týkající se Sovětského svazu. Informuje o ateistické propagandě a o iniciativě Svazu bezvěrců a dotazníku, který sestavil vůdce tohoto hnutí Emilian Jaroslavský. Jaroslavský zkoumal u vedoucích zástupců sovětského umění, literatury a vědy, jak mohou podporovat šíření ateismu v sovětském Rusku. Dymitrij Šostakovič na to odpověděl, že křesťanské církve mají starou hudební kulturu a je těžké vytvořit stejně hodnotnou ateistickou hudbu. Šostakovič tvrdil, že musí být jasně definována podstata abstraktního ateismu. Tím si samozřejmě zasloužil nežádoucí pozornost sovětských orgánů. Akademik Struve se domníval, že ateistický světový názor není doposud vědecky určen a je primitivní. Spisovatel Šiškov viděl, že ateisté potřebují hlubší znalosti přírodních

²⁴ Tamtéž, str. 239.

²⁵ Rozhledy po životě náboženském a církevním. 1. K církevním poměrům v Německu, 2.K náboženským poměrům v Polsku, podepsáno šifrou F.K. In: Náboženská revue ČČS, roč.11, 1939, str. 106-107.

věd, sociologie, dějin náboženství a církevních dějin. Vyjadřování v otázkách víry je proto velmi hrubé. Kovářovy názory jsou přejímány většinou z německého tisku.²⁶ Primární prameny mu byly nedostupné. Správný je Kovářův závěr, že to, co má k dispozici ukazuje jasné světlo na primitivnost ateistické propagandy v sovětském Rusku. Domnívá se, že opravdovému křesťanství nemůže tato propaganda uškodit. Pozdější vývoj mu dal opět za pravdu. Je totiž známo, že po invazi Německé říše do Sovětského svazu se během krátké doby účelově změnil vztah Sovětského státu k církvi. V roce 1943 prakticky přestalo pronásledování a církev byla začleněna do široké vlastenecké fronty. Ateistické hnutí, zejména Svaz bezbožníků utrpělo těžkou porážku. Znalosti těchto procesů Kovářovi jistě pomohly po druhé světové válce, kdy se církevní život v Československu dostal pod tlak marxistické propagandy.

Velmi naléhavou studii o ekumenickém křesťanství a otázkách veřejného života zveřejnil v roce 1938 F.M. Hník.²⁷ Kladel si v ní otázky, které o několik měsíců později byly víc než aktuální. Především je to otázka nacionalismu. A otázka, na čí straně má stát Církev československá v mravních, hospodářských a politických zápasech. Co znamená heslo, že Církev československá je církev národní. Lze to srovnat s tím, jak se chápe křesťanství ve Třetí Říši? Na co se klade v církvi důraz: na to, že je jednou větví všeobecné církve Kristovy. Je národní ve smyslu Masarykova humanitního nacionalismu nebo ve smyslu útočného nacionalismu Dykova? Jaký je vztah Církve československé ke státu? Má výchovný cíl? Co soudí o problémech války a míru? Hník dobře věděl, že aktuální odpověď na tyto otázky není lehká. Přece si však ale uvědomoval, že žádná církev se nemůže těmto otázkám vyhnout. Pokud jde o otázky vztahu ke státu, Hník také sledoval, jak uvedeno výše, hnutí Život a dílo, které konalo v roce 1937 své zasedání v Oxfordu. Tato oxfordská konference totiž přinesla bohatou žehň námět pro základní postoj křesťanství k veřejnému životu. Bystrému sociologovi neuniklo, že účastníci této konference pocházející z různých křesťanských tradic dali křesťanství věcnou základnu pro další diskuzi o poměru církve, hlavním dynamickým procesům v sociálním světě.²⁸ Opět po válce se projevila velká aktuálnost těchto důrazů, zejména po vzniku bipolárního světa a spuštění Železné opony. Církve v obou částech tohoto bipolárního světa svým způsobem selhávaly. Ve svobodném světě byly hájeny mnohdy nespravedlivé pořádky a církve ve východní Evropě byly čím dál tím více ve vleku sovětské zahraničně – politické orientace. Dosvědčují to ostatně všechna

---

²⁶ Rozhledy po životě náboženském a církevním. 5. K protináboženské činnosti v Sovětském Rusku, podepsáno šifrou F.K., in: NR CČS, roč. 11, 1939, str. 190.

²⁷ F.M.Hník, Ekumenické křesťanství a otázky veřejného života, in: NR CČS, roč.10, 1938. Uveřejňováno na pokračování.

²⁸ Tamtéž, str. 56.

valná shromáždění vzniklé Světové rady církví. Rozpor se pak naplno ukázal na prvním Valném shromáždění SEC v roce 1948 v Amsterdamu. Hníkovo slovo bylo prorocké a je třeba jen litovat, že i sám Hník se dostal v roce 1949 a v roce 1956 (jak dosvědčují jeho publikace) pod vliv východní propagandy. Ve svém hodnocení státu je Hník realistický. Církve se podle něho mají vyrovnat s poznatkem, že si sociální svět zakládá na své sekularizaci. *„Církev i stát mají zájem aby dospěli svým způsobem zvládnutí jednotlivých úseků společenského života. Z toho vyplývá složitá plocha styčných zájmových oblastí mezi státem a církví. .... Poměr státu a církve nelze do nejmenších podrobností vyznačit ani přesnými ustanoveními právního řádu, církevního zřízení nebo konkordátu. Církev má mravní odpovědnost za všechny složky politického života; rovněž i za ty, které jsou považovány za vlastní doménu státní správy.“*²⁹ Církve mají své věřící vést k tomu, aby uznávaly Boha jako nejvyšší autoritu pro své svědomí. Státu se mají křesťané sice podrobit, ale nikoliv s konečnou platností. Ale ani stát nemá předpokládat, že by byl konečným zdrojem právních norem. Podle Hníkova vyjádření je církev povolána, aby konala vůči státu jakousi strážnou službu. Nesmí se zpronevřit své důležité funkci být za všech okolností zastánkyní Božího řádu. Ve třicátých letech bylo jasné, že v mnoha státech došlo ke zhoršení poměrů mezi státem a církví. Nikdo nemůže nevidět, že svoboda náboženského přesvědčení byla tehdy potlačována. Tragédií je, že Bůh přestal být svorníkem lidstva *„Pod vládou diktatur jsou křesťané nuceni vzdávat se uplatňování mravních důsledků svého náboženství. Činí se na ně silný tlak, aby obětovali jistotu svého vnitřního přesvědčení, zájmům společenství národního nebo prospěchu vládnoucí strany či společenské vrstvy.“*³⁰ Je jasné, co tím Hník myslí. Církev ve fašistickém a komunistickém státě. Vznikající ekumenické hnutí se obracelo ke státní autoritě s požadavkem aby měla svobodu k plnění své náboženské a mravní funkce. Ekumena se shodla na tom, že k pronásledování pro víru nemá státní moc přikročit za žádných okolností. Každé církvi má být dopřána svoboda vyznání, svoboda k bohoslužbě a hlásání evangelia, ochrana před nátlakem na ráz kultických obřadů, svoboda při rozhodování se jednotlivců, ke kterému vyznání chtějí patřit, svoboda k výchově duchovenstva a péči o náboženský život mládeže. Dále k misijní činnosti, svoboda ke spolupráci s jinými církvemi a svoboda k opatřování finančních prostředků ke své existenci. Ve smyslu oxfordského memoranda Hník zastává názor, aby církve zaujaly ke státu stanovisko zároveň kladné i kritické. Křesťané mají vycházet z přesvědčení, že Bůh je svrchovaným pánem i vzhledem ke státní autoritě. A loajalita křesťanů ke státu je podmíněčná. V roce 1938 byl Hník ještě optimistický *„Křesťanům v Československu není obtížné*

²⁹ Tamtéž, str. 66.

³⁰ Tamtéž, str. 67.

*postavit se proti totalitním vládním režimům, když oficiální filosofie našeho státu se vědomě opírá o personalistický základ Evangelia. Tím větší je však naše odpovědnost za to, abychom s náboženským zdůvodněním cesty československé demokracie pronikavě seznamovali v široké vrstvy obyvatelstva. Neboť právě ten stát, který autokriticky zkoumá hranice politické autority, má zájem na tom, aby jeho obyvatelé ustavičně prohlubovali touhu po lidském růstu, k jehož zabezpečení jim chce napomáhat.*³¹

Velkou pozornost věnoval také Hník hospodářskému řádu. Je si dobře vědom nespravedlnosti, která ve světě je. Problémů s průmyslovou krizí, s energiemi. Církev musí také odborně znát hospodářský stav společnosti. Křesťané mají uplatňovat náboženské přesvědčení ve svém povolání. Hník ještě nestojí v této době na socialistických pozicích, ale ví, že duch kapitalismu je ve vnitřním rozporu s mravností evangelia. Ví, že se mění sloh lidského života a převrací se stupnice křesťanských hodnot. Vše co se děje, má být v církvích hybnou silou pokusů o proměnu hospodářského zřízení tak, aby byly respektovány křesťanské hodnoty. Nestačí jen odsuzovat nespravedlnosti, církev musí přinášet na evangelium založené způsoby řešení. Hník ví, že hospodářský řád je v rozporu s Božím zákonem lásky a spravedlnosti. Ale dobře si také ještě uvědomuje, že se nemůže ztotožňovat s revolucionáři, kteří se domnívají, že ke vzniku lepšího světa stačí odstranit staré společenské zřízení. Za důležitý prvek k dosažení snesitelných poměrů považuje Hník křesťanskou výchovu. Prorocky zní i slova, že křesťané musí být připraveni k tomu aby podstoupili raději pronásledování, než aby zapřeli svou víru v Boha. Pro Církev československou přináší Hník důležitý prvek. Aby církev v každé době zpytovala svědomí. Církev československá se od počátku snažila nevázat na zaniklé společenské formace. Nesmí ustrnout ani v této době. „*Duch Kristův nesmí zaniknout v množství neuspořádaných výbojů vědeckých, filosofických a uměleckých. Evangelium Kristovo je nad kulturou; má tvořit duši každé pravé osvěty. Církev má zprostředkovat dnešnímu světu poznání Evangelia v životní teologii.*“³²

V roce 1938 bylo pozdě hovořit o nějakých zásadách pro mezinárodní řád, neřku-li o zpevnění tohoto mezinárodního řádu. Na to už bylo pozdě. Nicméně tyto myšlenky se mohly uplatnit po Druhé světové válce, kdy ovšem opětovně jejich realizace selhávala. Hník reflektoval i oxfordské stanovisko k válce. Které je samozřejmě odmítavé. Při vsí úctě k pacifismu Hník ví, že křesťané jsou oprávněni účastnit se obranné války, vedené za účelem zachování občanské svobody, lidské důstojnosti a mezinárodního právního řádu. Podle něho je to stanovisko

---

³¹ Tamtéž, str. 73

³² Tamtéž, str. 206.

humanitního pacifismu, hlášeného u nás T.G. Masarykem. Hníkova studie byla velmi hluboká a pronikavá. Nicméně, jak se ukázalo, o několik měsíců později, řada z toho, co zde bylo uvedeno, nebyla již realizovatelná.

Závěrem konstatujeme, že Církev československá věnovala v prvních dvaceti letech své existence velkou pozornost veřejným otázkám. Přes selhání, ke kterému docházelo později v poválečných letech je třeba říci, že její představitelé zanechali myšlenkové dědictví, nad nímž je třeba i v dnešní situaci se znovu zamýšlet.